

Keskustelu diakonin tehtävänmäärittelystä Suomen ortodoksisessa kirkossa 1920- ja 1930-luvuilla

PEKKA METSO, ESKO RYÖKÄS & ILKKA HUHTA

TIIVISTELMÄ Vasta itsenäistynyt Suomen valtio tunnusti kansallisen ortodoksisen kirkon ja vahvisti sen aseman asetuksella vuonna 1918. Asetuksessa diakonin tehtäviksi määriteltiin papin avustaminen jumalanpalveluksessa, saarnaamisessa, laupeudentyössä ja hallinnossa. Vaikka lähimmäispalvelutyö ja saarnaaminen kuuluivat kirkon näkemyksen mukaan alkukirkossa diakonin palvelutehtäviin, käytännössä diakonin rooli oli 1900-luvun alussa pääosin liturginen: diakonit työskentelivät kanttoreina ja avustivat pappia liturgian toimittamisessa. Diakonin tehtäviä pyrittiin 1920- ja 1930-luvuilla laajentamaan lähimmäispalvelun alueelle ottamalla mallia luterilaisesta kirkosta. Diakonin toimenkuvan laajentamiseen tähänneet tavoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet.

ASIASANAT Diakoni, diakonissa, ortodoksinen kirkko, lähimmäispalvelu, sisälähetys.

DIAKONIN VIRAN UUDISTAMINEN TUTKIMUKSELLISENA LÄHTÖTILANTEENA

Vuonna 1892 Venäjän ortodoksisessa kirkossa tehtiin päätös hallinnollisesti itsenäisen kreikkalais-venäläisen hiippakunnan perustamisesta Suomen suuriruhtinaskuntaan. Venäjällä marraskuussa 1917 puhjennut vallankumous ja sitä seurannut Suomen itsenäistyminen vaikuttivat merkittävästi Suomen alueen ortodokseihin. Suomen hiippakunta joutui erilleen ”aitikirkostaan” ja taloudellisiin vaikeuksiin, kun Venäjän kirkon tuki katkesi. Tilannetta pahensi Suomen ajautuminen sisällissotaan, ja vasta sen päätyttyä kesällä 1918 senaatti alkoi ratkoa Suomen ortodoksien hankaloitunutta tilannetta. Suomen valtiovallan ohjauksessa säädettiin nopeassa aikataulussa asetus Suomen kreikkalais-katolisesta kirkokunnasta. Asetus astui voimaan marraskuussa 1918. Aiemmin samana syksynä Moskovassa yleisvenäläinen kirkolliskokous oli päättänyt Suomen hiippakunnan lakkauttamisesta. Aikomus siirtää Suomen ortodoksit Pietarin metropoliittakuntaan vauhditti itsenäisen Suomen ”valtiojohtosen” kirkkokunnan perustamista.¹

Suomalaisesta näkökulmasta asetuksen valmistelu nopeutetussa aikataulussa oli tarpeen. Kirkon pappiskoulutuksen saaminen pysyvästi suomalaisten hoitoon oli tärkeää. Samalla asetuksella päätettiin myös yleisemmin se, miten Suomen ortodoksien oikeudellinen asema itsenäistyneessä maassa ratkaistaisiin. Sekä kirkon että valtiovallan näkökulmista kyse oli sisällissodan jälkeisessä tilanteessa välttämättömyydestä osoittaa Suomen ortodoksien paikka osana legitiimiä suomalaista yhteiskuntaa. Olihan ortodoksinen väestö Suomessa jäänyt lähtökohdaisesti kahdelle puolelle sisällissodan rintamalinjoja. Tämän tosiasian ei tahdottu vahvistavan valkoisen Suomen ennakkoluuloja ortodoksinen väestön kansallisesta lojaalisuudesta.²

Asetuksessa määriteltiin kirkon toiminnan perusteet, hallinto, päätöksenteko sekä kirkon virat ja niiden vastuut. Viimeksi mainittuihin sisältyi myös diakonin virka, joka ortodoksisessa kirkossa vallitsevan kanonisen ymmärryksen mukaisesti on yksi pappuden asteista.³ Asetuksessa säädettiin diakonista seuraavasti:

Diakoni on alemmalla papillisella asteella oleva apulainen jumalanpalveluksien ja sakramenttien toimittamisessa, saarnatoimessa, laupeudentyössä sekä kirkon taloushoidossa.⁴

Vuonna 1919 ortodoksisessa kirkossa papiston määrä oli 58 henkeä. Heistä diakoneja oli neljätoista eli noin neljännes papistosta. Suurin osa diakoneista, yksitoista diakonia, toimi lukkarin eli kanttorin virassa.⁵ Kanttorina toimimisen voidaan ajatella kytkeytyvän asetuksessa mainittuun avustamiseen jumalanpalveluksissa ja sakramenttien toimituksessa. Onkin kiinnostavaa kysyä, missä määrin diakonit vastasivat muista asetuksesta mainituista tehtävistä kuten ”laupeudentyöstä”.

Nykyisin diakoniatyöksi luonnehdittu lähimmäispalvelutyö ei käytännössä kuulunut diakonien toimenkuvaan. Näihin diakonin tehtäviin viitattiin vain historiallisena, varhaisiin vuosisatoihin liittyneenä asiana.⁶ Tilannetta

1 Koukkunen 1977, 218; Nokelainen 2010, 54, 130–135.

2 Nokelainen 2009, 114, 117. Suomalaismielisten ymmärrys asetuksen merkityksestä ortodoksinen kirkon kansalliselle kehitykselle tulee ilmi *Aamun Koitossa* joulukuussa 1918 julkaistussa kirjoituksessa: ”Joka tapauksessa tämän asetuksen kautta on luotu pysyväinen ja tarkoin harkittu pohja kirkkokuntamme sisälliselle kehitykselle ja kirkkokuntamme väestön uskonollisiveelliselle kasvatukselle kirkkomme ja kansallisuutemme hengessä. Kaikki mahdollisuus työntekoon on annettu. Siis kaikki kirkkokuntamme jäsenet, papit ja maallikot, miehet ja naiset, isät ja äidit, veljet ja sisaret, kaikki täynnä pyhää intoa, jokainen alallaan ryhtykäämme Jumalan valtakunnan rakennustyöhön rakkaassa Karjalassamme. Kiitos Suomen valtakuntamme Hallitukselle, sen jalomielisille hallitusmiehille ja kaikille niille, jotka ovat tehneet työtä ja ovat nähneet vaivaa uuden saavutuksemme – kirkkomme Asetuksen hyväksi.” AK 23 1918, 185.

3 Valmo 1935, 123–125; AK 2 1907, 11–12; AK 30–31 1930, 239.

4 Asetus 184§.

5 AK 15 1920, 119.

6 Esim. AK 10 1907, 105.

kuvaa vuodelta 1918 oleva nimimerkin V.J. kirjoitus ”seurakunnallisesta diakonaattityöstä”, joka julkaistiin ortodoksisen kirkon *Aamun Koitto* -viikkolehdessä. Kirjoittajan mukaan diakonaattityö oli Suomessa unohdettuna 1860-luvulle asti, kunnes luterilainen diakonissakoulutus käynnistyi. Toisin kuin luterilaisissa seurakunnissa, yhdessäkään ortodoksisessa seurakunnassa ei edelleenkään ollut yhtään diakonissaa ”harjoittamassa kristillistä rakkaudentoimintaa ja siten lääkitsemässä tämän itsekkään ajan lyömiä haavoja ihmissydämissä”. Toiveena olisi saada jokaiseen ortodoksiseenkin seurakuntaan koulutettu diakonissa. Kirjoittaja katsoi, että kärsivien ja köyhien auttaminen oli ollut diakonien alkuperäinen ja varsinainen tehtävä, joka liturgisten ja taloudenhoidon velvoitteiden lisääntyessä oli jo varhain jäänyt syrjään.⁷

Kirjoituksesta kävi ilmi diakoni- ja diakoniasymptomien monisyisyys Suomen ortodoksien keskuudessa 1910-luvun lopulla. Ensinnäkin diakonin ensisijaiseksi tehtäväksi määriteltiin karitatiivinen lähimmäispalvelu, ja tässä seurattiin luterilaista 1800-luvun lopulla vakiintunutta ajattelumallia.⁸ Toiseksi diakonin toimenkuva oli ajan saatossa muuttunut ja sen ydin hämärtynyt. Diakonit toimivat pääasiallisesti kanttoreina, jolloin asetuksessa mainittu laupeudentyö ei tosiasiaassa kuulunut diakonien toimenkuvaan. Siksi seurakuntien diakoniatyö tuli uudistaa järjestämällä se luterilaisen kirkon antaman esikuvan mukaisesti – Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tuli vuoden 1913 kirkkolain muutoksella vuodesta 1918 alkaen mahdolliseksi palkata diakoneja ja diakonissoja seurakuntiin laupeudentoimeen.⁹ Tulevaa kehitystä ennakoiden kirjoittaja esitti, että myös ortodoksisissa seurakunnissa tarvittaisiin diakonissoja. He hoitaisivat tehtäviä, jotka varsinaisesti kuuluivat diakoneille.

Seurakunnallisen diakoniatyön ja diakonin viran kehittäminen käynnistyi ortodoksisessa kirkossa 1920-luvun alussa. Kehitystyö tapahtui pääasiallisesti sisälähetys- ja valistusjärjestö Pyhään Sergein ja Hermannin veljeskunnan kautta. Sisälähetystyö eli ortodoksisen väestön herättäminen tietoisuuteen omasta kirkostaan oli

vuonna 1885 perustetun veljeskunnan pääasiallinen tehtävä. Sen toiminta oli kirkkopoliittisten ja kansallisten jännitteiden johdosta hiipunut 1900-luvun alussa, mutta elpyi nopeasti Suomen itsenäistyttyä. Veljeskunta perustettiin juuri Sortavalassa, mikä oli kenties myöhemmän diakoniatyönkin kannalta merkittävä asia. Sittemmin kun Suomen ortodoksisen kirkkokunnan hallintoa organisoitiin uudelleen 1920-luvun puolimaissa, Sortavalasta tuli virallisestikin kirkon hallintokeskus ja arkkipiispan kotipaikka. Seura uudisti sääntönsä vuonna 1921, jolloin toimintaa lähdettiin järjestämään luterilaisen kirkon esimerkin mukaisesti. Uutena työmuotona sisälähetysuunnitelmaan otettiin tuolloin mukaan lähimmäispalvelu.¹⁰ Pyhään Sergein ja Hermannin veljeskunnan tavoitteena oli saada jokaiseen seurakuntaan diakoni tai diakonissa huolehtimaan vaivais- ja sairaanhoidosta.¹¹

Tässä artikkelissa tutkimme Suomen ortodoksisessa kirkossa 1920- ja 1930-luvulla diakonin virasta käytyä julkista keskustelua ja siinä ilmaistuja käsityksiä diakoneista ja diakoniasta. Etsimme vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Miten diakonin virka määriteltiin ja mitkä olivat diakonin tehtävät? Miten diakonin viran väitetty alennustila ilmeni? Miksi ja miten diakonin virkaa haluttiin kehittää? Etsimme ja todenamme suomalaisesta aikalaiskeskustelusta ortodoksisen kehityksen omaa sisäistä ajattelua. Huomiomme kohdistuu julkiseen keskusteluun, ei sen taustaprosesseihin, kuten diakonin viran määrittelyyn kirkon hallintoelimissä. Valaisemme kuitenkin julkisen keskustelun taustoja arkistoaineistolla. Nostamme myös esiin selkeitä rinnastuksia Suomen evankelis-luterilaisen

7 AK 21 1918, 167–168.

8 Esim. Lillqvist 1899, 7–16; Latvus 2011, 184; Huhta 2014.

9 Mustakallio 2001, 544–545.

10 Merras 1985, 27–32. Sisälähetymen muita keskeisiä työmuotoja olivat 1920-luvun puolivälissä kristinoppikoulu, pyhäkoulu ja kirkkolaulutoiminta. AK 1 1925, 5–6; AK 5 1925, 43.

11 AK 7 1921, 66–68.

kirkon sisällä vastaavana aikana tapahtuneeseen muutokseen.

Tarkastelumme alkupiste ajoittuu diakoniatyön kehittämistoimien käynnistymiseen Suomen ortodoksisen kirkon syntyessä. Päätepiteen muodostaa toisen maailmansodan syttyminen ja sen mukanaan tuomat muutokset. Sodan seurauksena ortodoksisen kirkon toimintaedellytykset muuttuivat radikaalisti. Tutkimus on luonteavaa päättää taitekohtaan, jolloin alkoivat vuosikausia kestäneet poikkeukselliset olot sekä niitä seurannut henkinen ja aineellinen selviytymis- ja jälleenrakennuskausi.

Lähdeaineistomme on kolmenlainen. Ensimmäisen päälähteen muodostaa Veljeskunnan kustantama *Aamun Koitto*. Lehti on merkittävin tarkastelemanamme ajanjaksona ilmestynyt ortodoksisen kirkon toimintaa seurannut ja siitä raportoinut julkaisu. Lehti ilmestyi viikoittain. Vaikka *Aamun Koitto* ei virallisesti ollut kirkon äänenkannattaja, käytännössä se edusti kirkon kantaa ja toi esille kirkon äänen. Lehti oli tärkein kirkon asioiden tiedotusfoorumi ja keskustelualusta. Toinen lähdeaineisto koostuu virallisista kirkon järjestystä ja elämää määrittävistä asiakirjoista. Näihin lukeutuvat muun muassa vuoden 1918 asetus Suomen kreikkalais-katolisesta kirkkokunnasta sekä kirkollishallituksen päätökset, kuten diakonin tutkintovaatimukset. Sen sijaan 1930-luvulla käyttöön otetut kertomukset seurakunnantarkastuksista rajautuivat pois, koska ne eivät sanottavasti tai ollenkaan tuoneet esille diakonin virkaa ja toimenkuvaa. Kolmas lähdeaineisto muodostuu papiston kokosten pöytäkirjoista, joista tärkein on vuonna 1932 pidetyn papiston kokouksen pöytäkirja ja kokouksessa pidetyt alustukset. *Aamun Koitto* uutisoi papiston kokouksista ja niissä käydyistä keskusteluista sekä julkaisi niissä pidettyjä esitelmää. Papiston käsitykset eivät rajautuneet heidän keskinäiseen piiriinsä vaan ne suodattivat julkisuuteen.

DIAKONIN VIRKAA KOSKEVAT SÄÄDÖKSET

Diakonin virka määriteltiin ensimmäistä kertaa vuoden 1918 asetuksessa Suomen kreikkalais-

katolisesta kirkkokunnasta. Asetuksen mukaan ”alemmalla papillisella asteella” oleva diakoni toimii liturgisissa tehtävissä papin apuna. Hänelle kuuluu myös tehtäviä saarnatoimissa, laupeudentyössä ja taloudenhoidossa. Lisäksi diakoni saattoi tarvittaessa huolehtia katekeetan toimesta opettamalla seurakuntalaisia kristinoppikoulussa, ”kylänluvuissa” ja sunnuntaikoulussa sekä järjestämällä hartaushetkiä. Diakonin tuli myös osaltaan huolehtia seurakunnan kirjanpidosta.¹²

Asetuksen tullessa voimaan Suomen ortodoksit kuuluivat edelleen kanonisesti ja hengellisesti Venäjän kirkon alaisuuteen. Ortodoksien kirkolliset olot oli autonomian ajalla järjestetty yleisestä käytännöstä poikkeavasti: piispan ja Pyhän synodin sijaan senaatti käytti korkeinta aloitteenteko- ja ratkaisovaltaa, ja kirkon sisäisiin asioihin ja papistoon sovellettiin luterilaista kirkkoa koskevia lakeja, säädöksiä ja käytäntöjä. Hiippakunnan ja hengellisen konsistorin perustaminenkaan 1890-luvulla eivät muuttaneet ortodoksisen kirkon paikallishallintoa Suomessa. Senaatti oli 1880-luvulla alkanut valmistella ortodoksista kirkkoa koskevaa asetusta, joka valmistui vasta Suomen itsenäistyttyä.¹³

Kun Suomen ortodoksinen kirkko siirtyi vuonna 1923 Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin alaisuuteen, kirkollisen huolenpidon luonnetta kuvaavassa tomos-asiakirjassa keskityttiin virkojen osalta piispan tehtäviin. Diakoneihin tomoksessa viitattiin vain ortodoksisen jumalanpalvelusjärjestykseen kuuluvan liturgisen muistelun yhteydessä: ”Sakramenteissa ja muissa jumalanpalveluksissa pappien ja diakonien tulee mainita omaa piispaansa –”.¹⁴

Vuoden 1918 asetuksessa kuvattu diakonin tehtäväkuva oli nelikohtainen: 1) toiminta jumalapaalveluksissa ja kirkollisissa toimituksissa,

12 Asetus 140–141§, 184–188§.

13 Koukkunen 1977, 208–261; Nokelainen 2010, 33–61.

14 Autonomia-tomos 1923, 7§.

2) saarnaaminen ja sisälähetystyö, 3) osallistuminen seurakunnalliseen laupeudentyöhön, ja 4) seurakunnan taloudenhoidosta ja kirjanpidosta huolehtiminen. Tehtävänkuvana oli laaja. Se sisälsi seurakunnallisia tehtäviä liturgisella, hengellisellä, karitatiivisella ja hallinnollisella alueella. Näitä tehtäviä diakoni teki papin apulaisena. Avustajan rooli oli varattu myös katekeetalle, johon tehtävään diakoni voitiin nimittää.

Asetuksen sanamuodon perusteella diakoni ei ollut itsenäinen toimija, vaan hän toimi avustajana osassa sellaisia tehtäviä, jotka kuuluivat ensisijaisesti papille. Vastuun seurakunnan kaikesta toiminnasta kantoi seurakunnan esimies eli kirkkoherra. Asetus antoi kirkkoherralle mahdollisuuden jakaa vastuuta sopimalla tehtävistä muiden seurakunnan pappien kanssa.¹⁵ Ilmeisesti diakoni ei voinut toimia minkään tehtävänkuvansa sisältyvän toimialueen vastuuhenkilönä. Esimerkiksi diakoniatyön osalta toimenkuva näyttää siten jääneen papin ja diakonin keskinäisen työnjaon varaan, varsinkin kun asetuksessa ei määritelty miten laupeudentyö tulisi järjestää seurakunnissa. Kun asetusta päivitettiin vuonna 1925, kuvaus diakonin virasta ei muuttunut, vaikka diakonia koskevaa osiota täydennettiin maininnalla piispan avustajana toimivasta ylidiaconista.¹⁶ Ylidiaconi avusti arkipiispaa paitsi liturgisissa ja hallinnollisissa tehtävissä myös sisälähetystyötä koskevilla tehtävissä.¹⁷ Ylidiaconin rooli sisälähetystyössä näyttää jääneen vähäiseksi.¹⁸

Hengelliseen elämään liittyvien velvollisuuksien ja seurakunnan hallinnon lisäksi kirkkoherran vastuulla oli huolehtia ”seurakunnan köyhistä ja vaivaisista”.¹⁹ Tämä vastasi luterilaisen kirkkoherran tehtäviä, sillä hänelläkin oli velvollisuutenaan ”seurakunnan vaivaisista – pitää erityistä huolta”.²⁰ Köyhäin- ja vaivainhoidon alueelle kuului läheisesti myös terveydenhoito, jota ohjattiin seurakuntien kautta. Suomen itsenäistyttyä tämä tehtävä tahdottiin ulottaa osaksi ortodoksisten seurakuntien tehtäviä. Vuoden 1925 asetuksen mukaan ortodoksisten papiston piti vuoden 1884 kansallisen rokotusohjesäännön mukaisesti vahvistaa ”yleisessä kansassa mieltymystä

rokotukseen” ja valistaa sen hyödyistä. Seurakuntien tehtäviin kuului kirkonkirjojen osana rokotuspäiväkirjan pitäminen ja raportointi kunnallislautakunnalle seurakunnassa suoritetuista rokotuksista. Lääkintähallitukselle seurakunnat raportoivat sairauksista ja kuolleisuudesta, terveydenhoitolautakunnalle tarttuvista taudeista ja holhouslautakunnalle orvoiksi jääneistä lapsista.²¹ Sairaanhoidollinen kontrolli ja huolenpidon työ kuului näiltä osin seurakunnan kirkkoherran vastuulle. Diakonilla ei ainakaan asetuksen kirjaimen mukaan ollut velvoitetta osallistua rokotuksiin liittyvään valistus-, tilastointi- ja raportointityöhön.

Asetuksessa kuvatut velvoitteet koskivat ainoastaan virassa olevia diakoneja. Niin sanottujen harrastuksen nojalla vihittyjen diakonien (ja pappien) tuli sopia seurakuntatyöhön osallistumisesta paikallisen kirkkoherran kanssa. Kirkollishallitus ilmoitti vuonna 1926 seurakuntiin lähetetyssä kiertokirjeessä, että ”kaikki kirkkokunnassa rekisteröidyt, mutta palkatta olevat papit ja diakonit luetaan ylimääräisinä sen seurakunnan papistoon, jossa he vakinaisesti asuvat, ja voivat he seurakunnan esimiehen kanssa sovitulla ehdoilla avustaa papistoa sen tehtävissä.”²² Lähteissä ei esiinny mainintoja harrastuksen nojalla toimivista diakoneista tai heille mahdollisesti uskotuista tehtävistä seurakunnissa.

15 Asetus 154§.

16 Valmo 1935, 109.

17 AK 23–24 1925, 233.

18 Tämän tutkimuksen tarkasteluvälillä ylidiaconina toimi vuodesta 1927 Leo Kasanko (vuoteen 1966). Erkki Piironen laatimassa lyhyessä Kasangon biografiassa ei esiinny viittauksia sisälähetystyöhön. Piironen 1991, 55–57.

19 Asetus 150–152§.

20 Mustakallio 2001, 544.

21 Valmo 1935, 230–232. Ks. Forsius 2006.

22 AK 8 1926, 79.

DIAKONIN TUTKINTO

Diakonin laaja toimenkuva ei näytä ainakaan ”laupeudentyön” tekemistä edistävien valmiuksien osalta vaikuttaneen diakonin virkatutkintojen sisältöön. Kirkollishallitus vahvisti joulukuussa 1923 vaatimukset tutkinnoista papin, diakonin ja lukkarin virkoihin. Diakonien osalta vaatimukset ovat samat kuin lukkarilla eli jumalanpalvelussäännöt, kirkkolaulu, suomen kieli, lyhyt katekismus, Raamatun historia, liturgiikka ja seurakunnan kirjanpito. Näiden lisäksi oli tentittävä metropoliitta Filaretin laaja katekismus ja Smirnovin kirkkohistoria.²³ Muutamaa vuotta myöhemmin vaatimuksia ryhdyttiin tarkistamaan. Kirkollishallitus asetti vuonna 1929 toimikunnan, jonka tehtävänä oli ”laatia ohjesääntöjä seurakunnan esimiehelle, diakonille ja lukkarille.” Toimikunnan jäseninä olivat rovasti N. Okulov (pj.), pastori J. Fedorov ja lukkari G. Iltonov.²⁴ Toimikuntaan ei kuulunut tehtävässä toimivaa diakonia.

Toimikunnan työskentely herätti pian kriittikiä. Vuonna 1930 M[ikael] Michailov kirjoitti *Aamun Koiton* lukijaosastolla toimikunnista, ”jotka eivät toimi ollenkaan, tai toimivat niin hiljaa ja varovaisesti, ettei sitä kuulu eikä näy.” Esimerkiksi hän otti ”aivan laillisessa iässä toimintaa varten” olevan komitean, jolle on annettu tehtäväksi ”corporatiivisen etiikan” sääntöjen valmistaminen papeille, diakoneille ja lukkareille.²⁵ Nimimerkki Tähystäjä puolestaan kritisoi sitä, että komitean jäsenissä ei ollut diakonia. Kirjoittajan mukaan sellainen tarvittaisiin valvomaan diakonien yleistä etua, onhan diakoni ”alituksessa kosketuksessa ja tekemisissä papin kanssa”.²⁶ Michailov asettui kannattamaan Tähystäjän ehdotusta komitean täydentämiseksi diakonilla ”paremmin asiassa onnistumisen ja työn kelpoisuuden vuoksi.”²⁷

Jos toimikunta olikin toiminut hiljaisuudessa, se sai silti varsin pian valmiiksi ehdotuksensa uusista tutkintovaatimuksista. Kirkollishallitus vahvisti myöhemmin samana vuonna täydennykset vaatimuksista papin, diakonin ja lukkarin virkoihin. Diakonin virkaan edellytettiin tutkintoa ”kristillisessä siveysopissa, raamatunselityksessä, kirkkohistoriassa, dogmatiikassa,

kirkkolaissa ja pastoraaliteologiassa.” Diakonin piti myös antaa saarnanäyte. Virkaa hakiessa hakijan oli kahden viikon ajan suoritettava avoinna olevaan virkaan kuuluvia tehtäviä seurakunnassa tai, jos hänellä ei ollut diakonin vihkimystä, hoidettava katekeetan ja lukkarin tehtäviä sekä saarnattava, hoidettava kylänlukuja ja osallistuttava kanslianhoitoon.²⁸ Vaatimuksia diakonin virkoihin pääsemisestä ”kohotettiin” vuonna 1935, kun teologisten opintojen tenttikirjallisuus määriteltiin.²⁹

Vuonna 1932 *Aamun Koitossa* uutisoitiin, että Bulgarian kirkon synodi oli vahvistanut Sofian pappisseminaarin kesäkurssien sisällöt. Kurssit oli tarkoitettu papeille ja diakoneille. Uutisessa esiteltiin kurssiohjelman 18-kohtainen sisältö, johon kuului käytännön papillisen työn aiheita (saarnan valmistaminen, kanssakäyminen seurakuntalaisten kanssa, opetustyön lähtökohtia), dogmaattisia ja muita teologisia sisältöjä sekä yhteiskunnallisia teemoja (kirkon ja valtion suhde, yhteiskuntaelämän kristillinen perustus).³⁰ Mahdollisesti uutisella haluttiin herättää keskustelua Suomen kirkon papiston koulutuksesta.

Virkatutkinnossa painottuivat 1920-luvun alussa jumalanpalvelusten toimittamiseen liittyvät sisällöt sekä raamatuntuntemus ja perustiedot dogmatiikasta. Diakonin ja kanttorin viran vaatimusten identtisyys antaa aiheen päätellä, että heidät miellettiin pitkälti samojen tehtävien hoitajiksi. Vaikka vuoden 1918 asetuksessa diakonin tehtävä määriteltiin huomattavasti kanttorin tehtävää monipuolisemmaksi, sen ei ainakaan heti katsottu edellyttävän laajempaa tutkintoa – kenties juuri siitä syystä, että useimmat diakonit toimivat kanttoreina. 1930-luvulle

23 AK 1 1924, 7.

24 AK 15–16 1929, 172.

25 AK 30–31 1930, 247.

26 AK 30–31 1930, 247–248.

27 AK 33 1930, 263–264.

28 Valmo 1935, 97, 100.

29 Valmo 1935, 424–425.

30 AK 1932 47, 380.

tultaessa tutkintovaatimuksiin ilmaantui uusia sisältöjä, muun muassa siveysoppi ja pastoraaliologia. On mahdotonta arvioida, kuinka paljon diakonin puuttuminen ohjesääntötoimikunnasta heijastui virkavaatimusten määrittelyyn. Uusien vaatimusten voidaan kuitenkin ajatella antaneen diakoneille aiempaa paremmat valmiudet toteuttaa viran kasvatuksellista, hengellistä ja huolenpidollista puolta. Virantäyttöön sisältyvän työnäytteen antaminen saarnaamisessa ja opetustyössä osoittaa lisäksi, että diakonin virka alettiin nähdä aiempaa monipuolisempaan. Ehdotetut muutokset eivät juuri siirtäneet työn sisältöä laupeudentyön suuntaan vaan ennemminkin liturgisiin ja opetuksellisiin tehtäviin.

KAKSI LINJAPUHETTA DIAKONIN VIRAN JA DIAKONIAN UUDISTAMISESTA

Lainsäädännön ja kelpoisuusehtojen kehittämisen toivat esiin diakonin viran toimialan ja vaatimukset. Niiden rinnalla käytiin keskustelua diakonin viran olemuksesta ja aatteellisesta perustasta. 1920- ja 1930-luvuilla pidettiin kaksi tärkeää puheenvuoroa, joissa tuotiin esille uudistuksen tarve sekä kirkon traditiosta ja ajattelusta nousevia perusteita sen tekemiselle. Näistä ensimmäinen oli arkkipiispa Hermanin opetuspuhe *Diakoniatoimen aate*, jonka arkkipiispa piti Sortavalassa diakoniksi vihkimisen yhteydessä 30. lokakuuta 1927. Jälkimmäinen on Palkealan kirkkoherra Paavo Rajamon vuonna 1932 papiston kokouksessa pitämä esitelmä diakonien velvollisuuksista. Arkkipiispa oli antanut aihetta koskevan alustuksen Rajamon tehtäväksi. Juuri Rajamon määrääminen alustajaksi selittynee hänen tunnetusta aktiivisuudestaan sisälähetys- ja diakoniatyössä. Palkealan seurakuntaan oli hänen kirkkoherrakaudellaan perustettu Pyhain Sergein ja Hermannin veljeskunnan alaosastona toiminut Marianseura vuonna 1928 ja ompeluseura vuonna 1930.³¹

Molempien puheenvuorojen keskeisenä viestinä oli vaatimus diakonin viran uudistamisesta. Uudistamisen tarve nousi havainnosta, jonka mukaan diakonin virka oli alennustilassa. Arkkipiispa Hermanin mukaan kirkossa voitiin

havaita etäännyminen ”diakonin toimen alkuperäisistä aatteista ja ihanteista”. Arkkipiispan kritiikki kohdistui diakonin viran yksipuoliseen liturgiseen painotukseen. Sen sijaan, että diakoni vain ”auttelisi pappia jumalanpalveluksissa toimittamisessa”, hänet oli Hermanin mukaan kutsuttu ”työskentelemään hyväntekeväisyyden tarkoituksessa uskovaisten keskuudessa” ja ”sanan palvelemiseen”. Toimenkuvan osalta Herman halusi kohdistaa diakonin ensisijaisen tehtävän ”käytännölliseen työskentelyyn Jumalan vainiolla” eli ensisijaisesti muualle kuin liturgisiin tehtäviin.³²

Rajamon mukaan diakonin ”arvokas, laaja, monipuolinen ja tärkeä” virka oli kirkon vallitsevassa tilanteessa ”suorastaan sammumaisiltaan”, ”kuihtunut ja unhoittunut”:

Nykyaikoina diakonin virka supistuu, ellen erehdy lausuessani mielipidettä, suurimmaksi osaksi ainoastaan siihen, että hän avustaa piispan tai papin toimittamisessa jumalanpalveluksissa, sakramenteissa ja toimituksissa. Tosi kyllä, että avustaa saarnaajana, mutta tuskin löytyy niitä useammassa seurakunnassa, joissa papille koituu tuntuva apu saarnatyössä. Esiintyyhän toinen diakoneista kuoronjohtajana, säveltäjänä, toinen uskonnonopettajana. Lisäksi toimiihan diakoni kirjurina ja avustaa pappia seurakunnan ja kanslian kirjanpidossa.³³

Molempien tarkasteltavien tekstien mukaan vertailu apostolisen ajan ja nykyhetken välillä osoitti diakonin viran toimialan supistuneen merkittävästi. Arkkipiispa Hermanin mukaan diakonin työssä yhdistyivät apostolisenä aikana hyväntekeväisyys ja sanan julistaminen. Hän mainitsi kirkon pyhinä kunnioittamia apostolisen ajan diakoneja, joiden viranhoito oli tässä suhteessa esimerkillistä: Stefanus, Laurentius,

31 Rajamo 1950, 117; 45 vuotta pappina 1967.

32 AK 22 1927, 273–274.

33 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

Euplus, Aitalas, Prokoros, Timon, Parmenas ja Filippus.³⁴ Pyhiin diakoneihin vetoaminen ei ollut yllättävää, sillä *Aamun Koitossa* julkaistuissa pyhien elämäkerroissa kuvattiin usein varhaisen kirkon diakonien toimintaa. Arkkipiispa Hermanin mainitsemista diakoneista Stefanus, Prokoros, Timon ja Filippus lukeutuivat Apostolien teoissa (6:1–7) mainittujen seitsemän ensimmäisen diakonin joukkoon. Heidän kerrotaan saarnanneen, levittäneen kristinuskoa, karkottaneen pahoja henkiä, jakaneen avustuksia ja parantaneen sairaita.³⁵

Myös Rajamon mukaan diakonin viran uudistaminen edellytti ohjaamista virkaa ”apostolien aikuisiin” ja ”ennemminmainittuihin” eli kaikkein keskeisimpiin tehtäviin, joita olivat saarnatyö, opetustyö, kansanpalvelus ja köyhäinhuolto.³⁶ Rajamo kuvasi laajasti ymmärrystään diakonin viran alkuperäisestä laajuudesta, jonka puitteissa diakoni toimi

– – saarnaajana, opettajana, piispan ja papin apulaisena jumalanpalveluksessa, saarnatyössä ja uskonnon opetuksessa, virallisena henkilönä piispan ja papin tahdon ynnä määräyksien täyttäjänä, taloudenhoitajana, kansanpalvelijana, avustuksen jakajana, köyhien, puutteessa- ja hädässäolevien, kärsivien, onnettomien, vaivaisien, leskien ja orpojen kasvattajana ja isänä.³⁷

Rajamon mukaan diakonin tehtävät olivat kiteytyneet varhaisessa kristillisyydessä. Vertailu nykyhetken antoi sekä aiheen kritisoida lähinnä liturgiseen kanssapalvelijan rooliin rajautuneen diakonin viran nykyistä suppeutta että perusteet esittää toimenpiteitä viran alkuperäisen luonteen elvyttämiseksi. Myös arkkipiispa Herman hahmotti karitatiivisen ja opetuksellisen ulottuvuuden kuuluneen diakonin virkaan jo apostolisena aikana. Perusteet viran vahvistamiseen nykyajassa nousivat kummankin mukaan ortodoksisen perinteen sisältä. Viran uudistaminen merkitsi itse asiassa uskollisuutta esikuvallisten varhaisen diakonien toimelle.

Kun laupeudentyötä oli aikaisemmin perusteltu selkeästi Suomen luterilaiseen kirkkoon rinnastuvilla muotoiluilla, nyt esitetyt peruste-

lut eivät ainakaan suoraan rakentuneet kyseisen ajankohdan luterilaiselle diakoniakirjallisuudelle. Selkeimmin tämä ilmeni luetteloiduissa diakonien nimissä.³⁸ Tarkastelu rakentui ortodoksisen kirkon sisäiselle keskustelulle ja perinteelle diakoneista kirkon historiassa.

Arkkipiispa Hermanin mukaan diakonin viran uudistaminen merkitsi samalla kirkon diakoniatyön järjestämistä uudella tavalla:

Diakonin on ennen kaikkea oltava seurakunnan kristillisen elämän käytännöllisen puolen järjestäjä, seurakunnan johtaja kristillisen rakkauden ilmaisuissa. Siinä on diakonin palveluksen jaloin ja suurin tehtävä.³⁹

Seurakunnan rakkaudellisen elämän järjestäminen tarkoitti Hermanin mukaan samaa kuin sisälähetystyö, jossa hyväntekeväisyys ja sanan julistaminen yhdistyivät apostolisen esimerkin mukaisesti.⁴⁰ Hän hahmotteli seurakunnan hyväntekeväisyys- ja sisälähetystyön mallin, jossa diakonia olisi toiminnan keskipiste. Diakonin ympärille rakentui ”Kristukselle uskollisten auttajien” seura, jotka johtivat seurakunnan alueella toimivia diakoniapiirejä. Näin järjestettynä diakonilla olisi kädessään hyväntekeväisyystyön ”johtolangat”, joiden kautta työ säteilisi eri muodoissa kaikkialle seurakuntaan. Diakonin sisälähetyksellisiin tehtäviin puolestaan sisältyisivät lasten sunnuntaikoulujen, hartaushetkien sekä raamattu- ja keskusteluiltojen järjestäminen. Seurakunnan työntekijöitten työnjaon osalta tämä tarkoittaisi, että pappi saisi silloin kokonaan omistautua ”apostoliseen toimintaan”

34 AK 22 1927, 273–274.

35 AK 42 1936, 329–330; AK 5 1937, 35; AK 11 1938, 83–84.

36 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

37 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

38 Vrt. Lillqvist 1899; Reijonen 1899.

39 AK 22 1927, 274.

40 AK 22 1927, 273–274.

eli saarnaamiseen, sielunhoitoon, rukoukseen ja sakramenttien toimittamiseen. Hermanin mukaan pappi oli ”suurten aatteiden herättäjä ja julistaja, diakoni käytännön toteuttaja, joka vie periaatteet käytäntöön.” Toteutuessaan diakoniajohtoinen hyväntekeväisyys- ja sisälähetystyö toisi Hermanin mukaan näkyviin diakonialaitoksen ihanteet, joiden mukaisesti diakonista tulisi todellinen diakoni eli ”enkeli, Jumalan palvelija kärsivässä ihmiskunnassa.”⁴¹

Ajatus diakoniatyön järjestämisestä diakoniajohtoisesti oli ilmaistu jo vuonna 1921 julkaistussa Pyhän Sergein ja Hermannin veljeskunnan diakoniatyön suunnitelmassa. Siinä diakonien vastuulle kuului merkittävältä osin lähimmäis- palveluun läheisesti kytkeytyvä sisälähetystyö. Diakonien ja diakonisojen pääasialliseksi tehtäväksi määriteltiin toimiminen ”vaivais- ja sairaanhoitajina”. Suunnitelman mukaan diakoniatyöntekijät olisivat veljeskunnan palveluksessa: veljeskunta hyväksyisi heitä varten laaditun ohjesäännön ja työ seurakunnassa tapahtuisi sen komitean valvonnassa seurakunnan esimiehen kautta. Diakonien ja diakonisojen palkkauksesta vastaisivat seurakunta ja kunta sekä vähäisemmässä määrin veljeskunta.⁴²

Rajamo näki diakonin tehtävät ja aseman seurakunnassa pitkälti samankaltaisena kuin arkkikiispa Herman. Ensinnäkin saarnatyössä diakonit voisivat olla enemmän apuna papistolle omassa seurakunnassaan ja naapuriseurakunnissa sekä sisälähetystyössä ”niin oman virkansa ohella kuin sitä varten määrättyssä tarkoituksessa”. Toiseksi uskonnonopettajana toimiminen täyttäisi diakonien virkaan kuuluvan opetustyön ja tuottaisi ”seurakunnillensa korvaamattoman hyödyn ja kirkkokunnalle siunauksen”. Kolmanneksi kansanpalvelus sisältäisi yhtäältä diakonin toimenkuvaa nykyisin hallitsevat liturgiset tehtävät hänen ”palvellessaan kansaan nähden ja kansaa varten” papin apuna. Toisaalta se tarkoittaisi papin kanssa yhtä arvokkaana seurakunnan edustajana toimimista ”seurakunnallisissa riennoissa kuten kylänluvuissa, hartaushetkissä, kasteen-, talonvihkimistilaisuudessa, perhejuhlissa y. m.” Neljänneksi, köyhäinhuolto eli ”kristillisen rakkauden työ” on kuulunut

perinteisesti diakoneille. Rajamon mukaan nyt olisi tarpeen virvoittaa ”unhoituksiin jäänyt kristillinen rakkauden työ, josta diakonien olisi huolehdittava”.⁴³

Diakonin toimenkuvan vahvistaminen edellytti koulutuksen järjestämistä. Roolin vahvistaminen kansanpalvelussa vaatisi Rajamon mukaan kuitenkin vain ”rohkeutta käytäntöönottamiseen nähden”. Köyhäinhuollon järjestämisessä tarvittaisiin suurisuuntaisempia toimenpiteitä, joissa Rajamo eteni pidemmälle kuin arkkikiispa Herman: ”Tässä mielessä olisi välttämätöntä perustaa kirkkokuntamme diakonilaitos ja sen yhteydessä diakonilaitoksen virasto.” Diakonien johtaman diakonialaitoksen tehtävänä olisi huolehtia ”köyhien puutteesta-, hädässä-, vaarassa-, tuskassa-, vaivassa-, murheessaolevien, sokeiden, mielisairain, leskien ja orpojen niin ruumiillisesta kuin hengellisestä ravinnosta.” Rajamo otti esimerkiksi tavan, jolla diakoniatyö oli järjestetty ”naapurikirkossa” eli evankelis-luterilaisessa kirkossa. Jokaisessa seurakunnassa oli diakoniaosasto ja seurakunnat jopa huolehtivat diakonisojen palkoista.⁴⁴ Rajamon mukaan luterilainen kirkko tarjosi ortodokseille mallin sekä diakonikoulutuksesta että karitatiivisen diakonian järjestämisestä seurakunnissa. Kirkkojen kesken esiintyi ainakin paikoittain ruohonjuuritason diakonista yhteistoimintaa. Esimerkiksi Taipaleen ortodoksisen seurakuntaan vuonna 1917 perustetun diakonaattiyhdistyksen kannattajista huomattava osa oli luterilaisia.⁴⁵

Arkkikiispa Herman ja kirkkoherra Rajamo katsoivat, että ortodoksisessa kirkossa lähinnä liturgiseen rooliinsa rajautuva diakoni ei ilmen-

41 AK 22 1927, 274–275.

42 AK 7 1921, 66–68.

43 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

44 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

45 AK 21 1918, 167. Diakonaattiyhdistykset olivat vielä 1920-luvulla luterilaisissakin seurakunnissa yleinen menettelytapa sisaren palkkaamiseksi. Gummerus 1928, 137.

tänyt viran potentiaalia täysivaltaisesti. Vallitseva alennustila antoi aiheen ryhtyä toimiin diakonin viran arvon palauttamiseksi. Molempien peräänkuuluttama diakonin viran arvonpalautus kumpusi ajankohtaisista diakoniatyön kehittämistoimista, joita Pyhään Sergein ja Hermanin veljeskunta ajoi voimakkaasti kirkon sisällä. Puheenvuorot osoittavat, että seurakuntien diakoniatyön kehittäminen teki tarpeelliseksi tarkastella diakonin virkaa koskevia käsityksiä ja arvioida kriittisesti diakonin viran vallitsevaa käytäntöä. Seurakunnan diakoniatyötä johtava ”todellinen diakoni” ilmentäisi täysivaltaisesti vuoden 1918 asetuksessa mainittuja viran laupeuden- ja opetustyön velvoitteita. Arkkipiispa Hermanin ja kirkkoherra Rajamon käsityksissä diakoni oli huomattavasti itsenäisempi ja vastuullisempi toimija kuin asetuksen kirjain ilmaisee: diakoniatyö tulisi järjestää tavalla, jossa diakoni organisoisi seurakunnan diakoniatyön ja kantaa siitä vastuun. Diakoneille suunnitellut tehtävät eivät juuri lainkaan vastanneet sitä koulutusta, mitä Sortavalan evankelisessa opistossa annettiin diakoneille koulutuksen alkaessa. Vaikuttaakin siltä, että työtehtäviä suunniteltiin käytännössä ortodoksisen kirkon omista tarpeista käsin.⁴⁶

Sekä arkkipiispa Hermanin että kirkkoherra Rajamon käsitysten taustalla näkyy *Aamun Koitossakin* jo 1800-luvun lopulla ilmaistu ymmärrys diakoniasta. Apostolisen yhteisön esimerkin mukaisesti seurakuntalaisten velvollisuus on henkilökohtaisesti huolehtia kirkollisesti hyväntekeväisyydestä. Seurakunnallisen diakonian organisointi on kirkon johtajien (piispa ja pappi) ja etenkin kirkonpalvelijoiden (diakoni ja diakonissa) vastuulla, mutta hyväntekeväisyys on kristittyjen yhteinen tehtävä.⁴⁷ Venäjällä oli 1800-luvulta asti korostettu voimakkaasti henkilökohtaisen kristillisen lähimmäispalvelun merkitystä. Alkukirkosta juontuva sosiaalisen auttamisen velvollisuus ymmärrettiin kristityn henkilökohtaiseksi veloitteeksi. Käsitys lähimmäispalvelun luonteesta ja tärkeydestä ei rajoittunut vain kirkon piiriin vaan oli laajasti yhteiskunnassa jaettu, mikä näkyi muun muassa hyväntekeväisyysjärjestöjen, kauppiaiden ja

aateliston toiminnassa. Kirkon piirissä yksittäisten kristittyjen lisäksi hyväntekeväisyyttä harjoittivat karitatiiviset järjestöt ja etenkin luostarit. Vaikka seurakunnat huolehtivat esimerkiksi aineellisen avun kanavoimisesta, kyse ei niinkään ollut seurakunnallisesta diakoniasta vaan uskovaisten sisäisen velvoitteen ja toiminnan varassa toimivasta diakoniasta.⁴⁸ Kun Suomen ortodoksisessa kirkossa tarkasteltiin 1920–30-luvuilla alkukirkollisen diakonian ideaalia, tapahtui se uudeltaisesta yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin. Karitatiivinen lähimmäispalvelu sisällytettiin diakonin viran julkiseen puoleen eikä sitä jätetty diakoninkaan kohdalla hänen yksityisen kristillisen elämänsä veloitteeksi. Halu lähentyä suomalaista yhteiskuntaa luterilaisen kirkon antaman esikuvan mukaisesti ja tietoinen irrottautuminen Venäjän kirkosta vaikuttivat siihen, että diakonin virkaa ei enää mielletty vain osaksi yleistä kristillistä sosiaalista missiota vaan se hahmotettiin selväpiirteisesti lähimmäispalvelun viraksi.

Vuonna 1932 papiston keskuudessa esille nostettu tarve kehittää diakonin virkaa ja uudistaa seurakunnan laupeudentyötä ei johtanut toimenpiteisiin. Seuraava papiston veljeskokous vuonna 1934 ei palannut kysymysten äärelle. Kokoukselle ehdotettujen aiheitten joukossa ollut ”seurakunnallisesta hyväntekeväisyydestä” jäi ilman alustusta ja käsittelyä.⁴⁹ Kysymystä diakonin viran tai diakonian alan uudistamisesta ei käsitelty myöhemmissäkään 1930-luvun veljeskokouksissa.⁵⁰ Arkkipiispa Hermanin 1920-luvun lopulla esittämä ja pappien veljesko-

46 Ryökäs 2005, 53.

47 AK 2 1899, 13–14.

48 Wagner 1965, 164; Pecherskaya 2007; Yarema 2017, 213–215; Jakobson et al. 2017, 1845–1846; Nadeeva 2020, 242–245.

49 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1934; AK 21 1934, 127–128.

50 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1937; AK 24–25 1939, 192–194. Aihetta ei myöskään oltu käsitelty vuoden 1929 papiston kokouksessa. Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1929.

kouksessa vuonna 1932 käsitelty diakonin viran ja seurakunnallisen diakoniatyön laajamittainen kehittäminen jäi siten vain ääneen lausutuksi tavoitesuunnitelmaksi.

DIAKONIEN TOIMINTA KIRKOSSA

Kirkollisessa lainsäädännössä diakonin virka määriteltiin laaja-alaiseksi palveluviraksi. Diakoniatyön uudistamista käsitelleissä suunnitelmissa ja puheenvuoroissa diakonin toimiala kuvattiin seurakunnassa keskeiseksi opetus- ja lähimmäispalvelun viraksi. Diakonin viran ja diakoniatyön uudistamista painottavien puheenvuorojen perusteella näyttää siltä, että ainakaan vielä 1930-luvulle tultaessa merkittävää kehitystä ei ollut tapahtunut. *Aamun Koitossa* esiintyvien mainintojen perusteella diakonit toimivat lähimmäispalvelutyön sijaan ensisijaisesti kanttoreina ja kuoronjohtajina. He myös avustivat piispaa ja pappia jumalanpalveluksissa. Muista tehtävistä on vain yksittäisiä mainintoja. On toki mahdollista, että niihin sisältyi myös lähimmäispalvelun alueelle kuuluvaa toimintaa, josta ei kuitenkaan uutisoitu.

Diakonit kanttoreina ja kuoronjohtajina

Kuten *Aamun Koiton* julkaisut tuovat selkeästi ilmi, diakoni toimi 1920- ja 1930-luvuilla usein kanttorina, kuoronjohtajana tai muutoin kirkkomusiikin saralla. Esimerkiksi vuoden 1929 vuosikerrassa nämä tehtävät olivat perin hallitsevassa roolissa.⁵¹ Kirkkomusiikkipainotteista roolia diakoneille tarjosi myös kirkkollishallituksen sihteeri Yrjö Somer, joka kuvaili diakonien toimenkuvaa vuonna 1934: ”[e]rääst seurakunnan lukkarit on vihitty diakoneiksi, mutta nauttivat he kuitenkin omaan lukkarin virkaansa kuuluvia etuja.” Varsinaisia diakonin tehtävissä toimivia diakoneja oli tuolloin vain neljä, kun loput diakonit olivat lukkarin toimessa.⁵² Lukkareina toimivia diakoneja lienee tuolloin ollut seitsemän tai kahdeksan.⁵³ Diakonit siis toimivat pääosin kanttorin tehtävissä.

Vuodelta 1936 oleva luonnehdinta diakoni M. Saarentaan työstä ja saavutuksista kuvaa hyvin sitä, miten diakonin tehtävänkuvassa kirkkolaulu oli keskeinen. Saarentaa siirtyi Käkisalmeen

diakoniksi Vaasasta, missä hän oli toiminut aiemmin kanttorin tehtävissä.

Kun diakoni Saarentaa tuli Käkisalmen seurakunnan kirkkolaulun johtoon, oli hänen alettava työkennellä aivan alusta. Työ oli raskasta ja ehkä alussa näytti toivottomaltakin, mutta hänen tarmonsaa, uhrautuvaisuutensa ja kirkkomusiikkirakkautensa sai aikaan sen, että kuoro pysyi koossa, edistyi, jäsenet innostuivat, ja kuoro kohosi sille huomattavalle tasolle, jolla se nyt diakoni Saarentaan lähtiessä on.⁵⁴

Viipurilainen diakoni Pietari Akimov näyttää olleen kirkkokunnan luottokanttori ja musiikillinen johtohahmo 1930-luvulla. Hän toimi useaan otteeseen kirkkolaulupäivillä suurkuoron johtajana ja kuului neljänsien kirkkolaulupäivien ohjelmansuunnittelukomiteaan.⁵⁵ Eestin metropoliitan vierailun yhteydessä vuonna 1930 toimitetussa vigiliassa ja liturgiassa hän johti 170 laulajan vahvuista Karjalan hiippakunnan kirkkokuorojen yhteiskuoroa.⁵⁶ Akimov oli jäsenenä kirkkolliskokouksen asettamassa lukkarikursseja järjestävässä toimikunnassa.⁵⁷ Kuoronjohtajana Akimov oli taidokas ja hänen johtamiensa kuorojen esitykset korkeatasoisia.⁵⁸

51 Esim. AK 10 1929, 120; AK 13–14 1929, 143, 147, 153; AK 15–16 1929, 171; AK 18 1929, 196. Ks. myös Takala-Roszczenko 2019.

52 AK 35 1934, 206–209.

53 Vuonna 1932 diakonien lukumäärä oli yksitoista: kaksi yldiakonia ja yhdeksän diakonia. Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

54 AK 41 1936, 328.

55 AK 26 1930, 212; AK 25 1933, 206; AK 27 1933, 222; AK 32 1933, 260. Akimovin osuudesta kirkkolaulupäivien toteutuksessa ks. Takala-Roszczenko 2019, 75–80.

56 AK 25 1930, 207.

57 AK 34 1930, 270; AK 44 1930, 359.

58 Arvioita Akimovista kuoronjohtajana esim. AK 42 1932, 336–337; AK 16 1934, 95; AK 38 1935, 296; AK 21 1938, 167.

Diakonin ja lukkarin viran limittäisyys ilmeni kesällä 1932 perustetun Suomen Kreikkalais-katolisen Lukkarien Liiton jäsenysehdoissa. Liiton jäseniksi ”voivat tulla Suomen kr.-kat. kirkkokunnan lukkarit ja diakonit sekä muutkin asiaan innostuneet henkilöt”.⁵⁹ Monet diakonit olivat lukkareita, ja ilmeisesti siitä syystä he kokivat Lukkarien liiton omakseen. Vuonna 1933 seuraan oli liittynyt kuusi diakonia – siis puolet kaikista diakoneista.⁶⁰

Diakonit jumalanpalveluksessa

Vuoden 1918 asetuksen mukaan diakonin tehtävistä ensimmäinen oli papin avustaminen jumalanpalveluksien ja sakramenttien toimitamisessa.⁶¹ *Aamun Koitossa* viitataan 1920- ja 1930-luvuilla toistuvasti diakonin liturgiseen rooliin. Tyypillisimmin tämä tehtäväalue mainitaan kuvauksissa seurakunnissa ja luostareissa järjestetyistä juhlista. Diakonien mainitaan osallistuneen tapahtumien yhteydessä olleiden jumalanpalvelusten toimittamiseen.⁶² *Aamun Koitossa* ei luonnehdita tarkemmin, miten diakonit osallistuivat jumalanpalvelusten toimittamiseen. Poikkeuksen muodostavat matkakertomukset, joissa huomio kohdistuu tapaan, jolla diakonit toimivat liturgisessa roolissa jonkun toisen ortodoksisen paikalliskirkon piirissä. Niinpä esimerkiksi Paavo Saarikoski kertoo matkaraportissaan ”ortodoksisuuden syntymäsijoilta” Kreikasta, että diakoni avusti pappia vallitsevan käytännön mukaisesti eli lausui ekteniat, luki evankeliumin ja suitsutti. Erityistä huomiota Saarikoski kiinnitti siihen, missä diakonin toiminta poikkesi suomalaisesta käytännöstä, kuten evankeliumin lukemiseen ”saarnatuolista käsin” eli ambonilta. Tällaista pyhien tekstien lukemiseen tarkoitettua koroetta ei Suomen kirkoissa ollut.⁶³

Diakonin rooli liturgian rukousten esilausejana ilmenee Mikael Michailovin avoimen sarkastisessa mielipidekirjoituksessa, jossa hän kuvaa joidenkin diakonien tapaa lukea rukouksia taiteellisesti. Michailovin mukaan tällä tavoin rukouksia lausuva diakoni toimii ”jonkunlaisena luonnon lahjoittamana fonoforina, jota ihmiset yleensä käyttävät tavallisissa oloissa ja kaikilla

kielillä, kun tahtovat, että heidän äänensä kuuluisi paremmin ja kauemmaksi.”⁶⁴

Näyttää ilmeiseltä, että diakoneilla oli liturgisen roolin kuvaamisen niukkuus kertonee siitä, että tehtävää pidettiin niin tavanomaisena, ettei sen tarkempaa esittelyä koettu mielekkääksi.

Diakonit sisälähetystyössä ja saarnaajina

Sisälähetystyö näyttää olleen harvinainen osa diakonin toimenkuvaa. Varhaisin löytämämme tapaus ajoittuu vuosien 1910–1922 välille, jolloin Valamon veljestöön kuulunut munkkidiakoni Varsanofij toimi katekeettana Karjalassa. Papiksi vihkimisensä jälkeen hän siirtyi lähetystyöntekijäksi Marokkoon vuonna 1927.⁶⁵ Seuraava maininta on vuodelta 1936, jolloin Pyhän sergein ja Hermannin veljeskunnan palveluksessa ollut diakoni Y[rj]ö Loginen määrättiin ”toimimaan sisälähetystyössä Suojärven ja Annantehtaan seurakunnissa” kesän 1936 aikana. Hän järjesti ja johti ”saarna- ja esitelmätilaisuuksia rukoushuoneissa, kansakouluissa, majataloissa ja yksityisissäkin taloissa” sekä myi kirjallisuutta, ristejä ja ikoneja. Diakoni Logisen työtoverina toimi pappiskokelas Johannes Ushanoff.⁶⁶ Diakonina Loginen ei sisälähetystyössä kauaa toiminut, vaan hänet vihittiin papiksi jo myöhemmin samana vuonna.⁶⁷ Veljeskunnan sisälähetystyöntekijä diakoni Niilo Ryymin toimi vuonna 1939 lokakuun ajan Joensuun ja

59 AK 21 1933, 160.

60 AK 31 1934, 185.

61 Asetus 184 §.

62 Esim. AK 19 1929, 205; AK 24 1929, 272; AK 40 1935, 40; AK 31 1936, 243.

63 AK 29 1931, 233. Toisin kuin venäläisen kirkkoarkkitehtuurin vaikutuspiiriin kuuluvassa Suomessa, kreikkalaisissa kirkoissa on kirkkosalissa erityinen koroke, jolta evankeliumi luetaan.

64 AK 15 1930, 117.

65 AK 2 1933, 15–16.

66 AK 26 1936, 208; AK 21 1937, 161–162.

67 AK 51–52 1936, 14.

Taipaleen seurakuntien alueilla.⁶⁸ Hänet oli vihitty diakoniksi helmikuussa.⁶⁹ Saman vuoden joulukuuksi Ryymin määrättiin Kitilän ja Suistamon seurakuntiin.⁷⁰

Sortavalan pappisseminaarin oppilaat osallistuivat diakoneja enemmän Pyhain Sergein ja Hermannin veljeskunnan sisälähetystyöhön, varsinkin 1930-luvun lopulla. Toimintakaudella 1937–1938 oppilaat järjestivät ainakin 22 tilaisuutta muun muassa Salmin ja Mantsinsaaren seurakuntien alueella. Lisäksi seminaarin 17-henkinen toverikunta toteutti sisälähetysmatkan Suistamon seurakunnan alueen kyliin. Myös pappien osallistuminen veljeskunnan sisälähetystyöhön lisääntyi samaan aikaan Ilomantsin, Savonlinnan, Kuopion, Viipurin ja Tiurulan seurakuntien alueilla.⁷¹ Kesäkuussa 1939 seitsemän pappiskokelasta lähti ”entiseen tapaan veljeskunnan heille osoittamaan sisälähetystyöhön eri puolille kirkkokuntaa.” Talvisodan syttymisen jälkeen toiminnassa etualalle tuli siirtoväen ja sotaväessä palvelevien sisälähetystyö ja lohduttaminen. Kaksi veljeskunnan sisälähetystyössä ollutta pappiskokelasta kuoli rintamalla. Sodan päätyttyä sisälähetystoiminnan järjestäminen osoittautui vaikeaksi.⁷²

Diakonien saarnaamiseen viitataan 1920–30-lukujen *Aamun Koitoissa* vain muutamia kertoja. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kyseessä oli tilanne, jossa diakoni saarnasi vigiliassa papiksivihkimisensä aattona. Saarnan opetuksellinen ulottuvuus oli vähäinen, sillä se keskittyi tulevan papin tuntemuksiin papiksivihkimisen edellä. Niinpä esimerkiksi Ilomantsin kirkkoherraksi valittu diakoni Serafim Fiilin saarnasi vigiliassa ”käytäntöontulleen tavan mukaan” vuonna 1935 aiheesta ”ajatukseni papiksivihkimispäivän aattona”.⁷³ Ainoana poikkeuksena löysimme kuvauksen Kitilän sisälähetysjuhliilta vuonna 1936. Juhlan yhteydessä toimitetussa liturgiassa sisälähetystehtävissä ollut diakoni Loginen ”saarnasi vaikuttavasti kristillisyyden tärkeimmästä opetuksesta, anteeksiantamisesta.”⁷⁴ Vähäisten mainintojen perustella voidaan olettaa, että diakonit eivät yleisesti saarnanneet. *Aamun Koitossa* ei tarkasteluvälillämme julkaistu yhtään diakonin pitämää saarnaa, vaikka saarnoja muuten julkaistiin joka numerossa.

NAISET DIAKONIA- JA OPETUSTYÖN TEKIJÖINÄ SEURAKUNNISSA

Diakonin viran piiriin kuuluvaksi miellettyä lähimmäispalvelutyötä tehtiin seurakunnassa, mutta tekijöinä olivat pääsääntöisesti muut kuin itse diakonit: työtä tekivät seurakuntasisaret. Seurakuntasisaret olivat ortodoksisessa kirkossa uusi työntekijäryhmä. Vuonna 1922 kirkolliskokous hyväksyi Pyhain Sergein ja Hermannin veljeskunnan aloitteen diakonisojen eli diakonittarien kouluttamisesta Sortavalan diakonissalaitoksessa, jonka omisti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisälähetysseura. Ortodoksisten diakonisojen koulutus oli alkanut jo muutamaa vuotta aikaisemmin. Ensimmäinen ortodoksinen diakonissa aloitti toimintansa veljeskunnan palveluksessa vuonna 1921.⁷⁵

Suomen ortodoksisessa kirkossa toimi 1920- ja 1930-luvuilla arviolta kymmenkunta seurakuntasisarta. Toimintamuoto alkoi hiipua 1930-luvun alussa.⁷⁶ Vuonna 1937 ainoa ”käytännöllistä sisälähetystyötä” tehnyt seurakuntasisar Lucia Palin siirtyi noviisiksi Lintulaan, kierrelyään kaksi ja puoli vuotta ”uutterasti Karjalamme seurakuntia niitten syrjäisimpiä sopukoita myöten milloin jalkaisin, milloin pyörällä, talvella taas hiihtäen.”⁷⁷

Vuonna 1924 annetussa Suomen ortodoksinen kirkon seurakuntasisarien ohjesäännössä heidän tehtävänsä oli kahtalainen: 1) uskonnollis-siveellinen valistustyö, ja 2) seurakunnallinen vaivais- ja sairashuolto ja -hoito. Valistustyön

68 AK 42 1939, 332.

69 AK 5 1939, 38.

70 AK 48 1939, 379.

71 AK 18 1938, 142–143.

72 AK 28 1940, 163; AK 30 1940, 178.

73 AK 3 1935, 23. Vastaavista tilanteista ks. AK 42 1931, 339; AK 44 1931, 355; AK 50–51 1932, 409; AK 4 1935, 31.

74 AK 35 1936, 273.

75 Merras 1985, 46–47; Sihvonen 2014, 78–79.

76 AK 48 1932, 383–384.

77 AK 21 1937, 161–162.

osalta tehtävään kuului samoja tehtäviä kuin diakoneille ja katekeetoille: hartaushetkien ja pyhäkoulujen pitämistä sekä opettamista. Näiden lisäksi tehtäviin lukeutuivat ompelukerhojen ja etenkin nuorisolle suunnattujen lukupiirien järjestäminen, hengellisen kirjallisuuden levittäminen sekä neuvonta kasvatus-, kodinhoito- ja perhe-elämän kysymyksissä. Vaivais- ja sairaanhoitotoiminta tarkoitti vierailemista köyhien, vaivaisten ja sairaiden luona sekä orpojen, sokeitten, kuurojen ja heikkomielisten lasten hoitamista, opettamista ja kasvattamista.⁷⁸

Seurakuntasisaret näyttävät todella toimineen ohjesäännön mukaisissa monipuolisissa tehtävissä. Esimerkiksi 1926–1927 Pyhään Sergein ja Hermannin veljeskunnan päätoimiset seurakuntasisaret Ida Pajarinen Suojärveltä ja Martta Kerkkänen Pitkärannasta kiersivät vuoden mittaan kylillä toimittamassa hartaushetkiä, hoitamassa sairaita, pitämässä pyhäkoulua ja järjestämällä kerhotoimintaa sekä muuta opetusta. Työhön osallistui muutaman kuukauden ajan myös helsinkiläinen Nadescha Konstantinov pitäen hartauskokouksia ja pyhäkoulua sekä myyden kirjallisuutta Salmassa, Suistamossa, Annantehtaalla, Pitkärannassa ja Suojärvellä. Samaan aikaan papiston osallistuminen veljeskunnan kanavoimaan sisälähetystoimintaan oli vähäistä. Yhdenkään diakonin ei kerrota osallistuneen työhön. Kirkkoherra Michailov ja pappiskokelas Fiilin tosin tekivät helmikuussa 1927 yhden sisälähetysmatkan Suojärvelle.⁷⁹ Jos diakonin toimenkuva ei todellisuudessa vastannut siitä asetuksessa annettua määritelmää, tilanne oli diakonisojen osalta toisenlainen. Toiminta-alueillaan he kantoivat 1920–1930-luvuilla vastuun sekä sisälähetystyöstä että seurakuntien terveyden-, köyhäin- ja vaivainhoidosta. Diakonit eivät tähän toimintaan osallistuneet.

Seurakuntasisarten myötä ortodoksisen kirkon toiminnassa ilmeni etenkin Karjalassa uudenlainen, joskin väliaikaiseksi jäänyt karitatiivisen diakonian nousu. Suomen luterilaisen kirkon toiminnassa diakonisojen rooli oli jo yleinen ja varsin kattava. Viipurin hiippakunnan 68 luterilaisessa seurakunnassa, ortodoksisen seurakuntasisarten pääasiallisella toiminta-

alueella, toimi vuonna 1927 kaikkiaan 79 diakonissaa ja yhdeksän diakonia. Jotkut diakonisoista toimivat vain tietyn alueen diakonisoina, eivätkä seurakunnan koko alueella (esimerkiksi Kivennavalla).⁸⁰ Diakonia näkyi monella tavalla paikallistasolla, ja esimerkiksi vuonna 1930 Sortavalassa järjestettiin pohjoismainen diakoniakokous, joka kokosi erityisesti diakonissalaitosten edustajia.⁸¹

JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen kreikkalaiskatolisessa eli ortodoksisessa kirkossa voidaan havaita 1920–1930-luvuilla kolme keskeistä diakonin virkaa koskevaa, toisiinsa kytkettyä muutostekijää: 1) kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan luominen Suomen itenäistyttyä, 2) diakonin viran kehittäminen sekä 3) luterilaisen diakonian olemassaolon synnyttämät haasteet.

Vuonna 1918 annetussa asetuksessa Suomen ortodoksisesta kirkosta määriteltiin myös diakonin virka. Tämä loi osaltaan edellytykset diakonien kelpoisuusvaatimuksien ilmaisemiselle ja viran kehittämiseksi 1920–1930-luvuilla. Haluun täsmentää ja laajentaa diakonin viran toimenkuvaa liittyi toive edistää laajemminkin seurakunnallista laupeuden- ja avustustyötä.

Arkkipiispa Hermanin, Pyhään Sergein ja Hermanin veljeskunnan ja asiaa tärkeinä pitäneiden yksittäisten pappien, kuten Paavo Rajamon, käsitykset uudistusten luonteesta olivat pitkälti samansuuntaiset. Liturgiisiin tehtäviin ja kuoronjohtoon rajautunutta diakonin toimenkuvaa olisi merkittävästi laajennettava kattamaan sekä sisälähetystyö että lähimmäispalvelu. Perusteita toimenkuvan muutokselle löydettiin varhaisesta kirkosta, jossa diakonit toimivat monipuolisesti eri tehtävissä. Lisäksi luterilaisessa kirkossa 1800-luvun lopulta muotoutunut kariitatiivinen diakoniatyö koettiin esikuvalliseksi.

78 AK 17 1924, 132–134; Valmo 1935, 372–375.

79 AK 22 1927, 276.

80 Gummerus 1928, 137–138.

81 Vappula 2009, 92.

Toiveena oli, että tulevaisuudessa ortodoksisesta diakoniaoppilaitoksesta valmistuneet diakonit johtaisivat diakoniatyötä seurakunnissa.

Tutkimuksessamme olemme verranneet diakoniatyöstä ja diakonien virasta esitettyjä käsityksiä, toiveita ja suunnitelmia diakonien käytännön toiminnasta kertoviin lähteisiin. Vertailu osoittaa, että diakonin virasta ja diakoniatyöstä vallinneet käsitykset olivat ristiriidassa seurakuntatodellisuuden kanssa. Diakonin viran kehittämisessä oli ensisijaisesti kyse kirkon keskushallinnon (etenkin arkkipiispa ja kirkollishallitus) pyrkimyksestä ilmaista suomalaisen ortodoksisen kirkon kansallinen ja yhteiskunnallinen asema ja tehtävä. Seurakuntien tarpeet ja toiveet diakonin viran luonteen kehittämisestä eivät tältä osin välttämättä olleet yhdenmukaisia hallinnollisen ylärakenteen tavoitteiden kanssa.

Tästä huolimatta osissa seurakuntia tehtiin 1920-luvun alusta alkaen diakonille kaavailun laajemman toimenkuvan mukaista työtä. Sitä eivät kuitenkaan tehneet miespuoliset diakonit vaan diakonin viran ulkopuolella olevat naiset: luterilaisessa Sortavalan diakonissalaitoksessa koulutetut seurakuntasisaret. He kiersivät seurakuntien alueella opettamassa, johtamassa hartauksia ja hoitamassa sairaita.

Suomen ortodoksinen kirkko etsi 1920–1930-luvuilla omaa tapaansa ymmärtää diakonien tehtävät ja roolit, mutta tuli samalla monessa kohden seuranneeksi luterilaisen kansankirkon esikuvia, ainakin käytännön ratkaisuisissa. Vaikka keskustelussa esiintyi luterilaiseen kirkkoon liittyviä ajatusrinnastuksia, diakonien toiminnan kokonaissisältö ei kuitenkaan määräytynyt samanlaiseksi kuin toisessa kansankirkossa. Ortodoksien omat kehittämismallit eivät esimerkiksi edellyttäneet liturgisista tehtävistä luopumista vaan pyrkimyksenä oli tuoda rinnalle uusia tai pikemminkin vanhoja eli alkuperäisiksi ja perinteen mukaisiksi ymmärrettyjä työmuotoja.

Suuri osa diakoneista toimi kanttoreina. Muutenkin diakonien toiminta keskittyi jumalanpalvelustehtäviin. Tarkastelujakson aikana diakonit pysyivät käytännössä liturgisessa diakonin virassa, samalla kun pysyvän diakonis-

san viran syntyminen vaikuttaa jääneen vain hienoisesti toteutumatta. Naisten seurakunnallisen toiminnan tutkimus (myös) diakoneille määritelmällisesti kuuluvien tehtävien näkökulmasta on tärkeää, sillä näin voidaan ymmärtää diakonin viran käytännöistä syntyvää kuvaa aiempaa paremmin. Diakonissan eli seurakuntasisaren toimen perustaminen ja nopeasti käynnistynyt diakonissojen koulutus osoittavat, että kirkon piirissä vallitsi erilaisia käsityksiä siitä, miten lapeudentyö pitäisi seurakunnassa organisoida ja keiden tehtäviin sen tuli kuulua. Samalla nähdään, että julkista keskustelua hallinnut kysymys diakonin viran kehittämisestä ei konkretisoitunut käytännön toimenpiteissä, joilla diakoniatyötä kehitettiin. Seurakuntasisaren tehtävän erillistarkastelu olisi tulevissa tutkimuksissa todennäköisesti hedelmällistä. Ortodoksiset diakonissat Suomessa on aihe, joka ansaitsisi erillisen tutkimuksensa.

Diakonin viran uudistajat pitivät uudistuksia välttämättöminä ja suhtautuivat niiden toteutumiseen toiveikkaasti. Paavo Rajamo totesi vuonna 1932 toivovansa, ”että kansanpalvelustyökin kerran toteutuu diakonin alalla ja siten papisto saa avuksensa sen näkymättömän voiman, mitä tähän saakka se ei ole aavistanut, vaikka koko elinajan se on ympäröinyt hänet, vaikkei pappi ole tuntenut sitä.”⁸² Suomen ortodoksisessa kirkossa 1920-luvulla ilmaantunut pyrkimys uudistaa diakonin virkaa ei saavuttanut sille asetettuja tavoitteita. Toisen maailmansodan vaikutukset osoittautuivat monella tapaa käänteentekeviksi. Aineelliset ja henkiset menetykset, evakkokausi, uudelleenasettuminen ja jälleenrakennus vaativat Suomen ortodoksiselta kirkolta ponnisteluja ja toiminnan kohdentamista vuodesta 1940 ainakin 1960-luvun loppuun. Tämä oli mahdollisesti kohtalokasta myös diakonin viran ja diakoniatyön kehittämistoimille.

82 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932, 11§.

Nykyisin (maaliskuu 2020) ortodoksisessa kirkossa on kaikkiaan 53 diakonia: 6 yli diakonia, 44 diakonia, 2 munkkidiakonia ja 1 arkkidiakoni.⁸³ Yksikään heistä ei ole seurakunnan toimessa diakoniatyöntekijänä. Vallitseva tilanne osoittaa, että vaikka diakonien määrä on sadassa vuodessa moninkertaistunut, diakonin viran toteuttamisessa ei Suomen ortodoksisessa kirkossa ole tapahtunut mainittavaa muutosta. Tilanne on tältä osin samanlainen kuin sata vuotta sitten. Diakoniatyö on kuitenkin vakiintunut seurakunnallisen ja kirkollisen työn tärkeäksi toimialueeksi, josta vastuun kantavat muut kuin diakonit.⁸⁴

TT Pekka Metso on käytännöllisen teologian professori Itä-Suomen yliopistossa ja käytännöllisen teologian dosentti Helsingin yliopistossa. Kirkollisen elämän järjestäminen ja jumalanpalveluksen uudistaminen Suomen ortodoksisessa kirkossa sisältyvät hänen viimeaikaisiin tutkimusintresseihinsä.

- pekka.metso@uef.fi

TT, YTL, systemaattisen ja käytännöllisen teologian dosentti Esko Ryökäs on aiemmin toiminut systemaattisen teologian yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Viime vuosina hän on paneutunut tekstien ymmärtämisen ongelmiin erityisesti tarkastelemalla diakonian varhaisten lähteiden lukutapoja Suomessa ja muissa maissa.

- esko.ryokas@uef.fi

TT Ilkka Huhta on kirkkohistorian professori Itä-Suomen yliopistossa sekä Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian dosentti Helsingin yliopistossa. Hänen erityisalojaan ovat uskonnollisten liikkeiden historia, diakonian ja sisälähetystyön historia, sekularisaatiohistoria sekä kirkkojen rooli sisällissodassa 1918.

- ilkka.huhta@uef.fi

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispan kanslian arkisto (SOAKA)

Kansio 19 Fb 2 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1929

Kansio 23 Fb 2 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1932

Suomen ortodoksisen kirkon kirkollishallituksen arkisto (SOKHA)

Cg 1 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1934

Kansallisarkisto, Joensuun toimipiste (KA)

Ilomantsin ortodoksisen seurakunnan arkisto (IOSA)

II Hallintoarkisto Ce: 1 Papiston veljeskokouksen pöytäkirja 1937

Painetut lähteet

Valmo, Nikolai (1935). *Suomen ortodoksinen arkkipiispakunta: Kokoelma voimassaolevia säännöksiä Suomen ortodoksisesta arkkipiispakunnasta*. Helsinki.

Vuoden 1918 asetukset Suomen kreikkalais-katolisesta kirkkokunnasta (1919). Helsinki: Valtioneuvosto.

83 Suomen ortodoksisen kirkon papisto 2020.

84 Kahdessa suurimmassa seurakunnassa on työsuhteessa olevia diakoniatyöntekijöitä: Helsingin seurakunnassa kuusi ja Joensuun seurakunnassa yksi diakoniatyöntekijä. Seurakunnissa diakoniatyöstä vastaa joko seurakunnan neuvoston valitsema diakoniatoimikunta tai vapaamuotoisempi diakoniar ryhmä yhdessä seurakunnan hengellisen työn tekijöiden kanssa. Sisälähetystyötä kannavoidsaan edelleen Pyhäin Sergein ja Hermannin veljeskunnan kautta. Suomen ortodoksisen kirkon kansainvälistä diakoniaa tekee Filantropia-järjestö.

Lehdet

Aamun Koitto (AK), 1918–1950.

Internetlähteet

Autonomia-tomos. Ekumeenisen patriarkaatin 6. heinäkuuta 1923 antama Suomen ortodoksisen kirkon kanoninen peruskirja (1923). *Suomen ortodoksinen kirkko*. <https://ort.fi/kanoniset-asiakirjat/autonomia-tomos> (luettu 23.4.2020).

KIRJALLISUUS

- Forsius, Arno (2006). Rokotus isorokkoa vastaan Suomessa. *Päijät-Hämeen tutkimusseura*. <https://www.phtutkimusseura.fi/a-forsius/rokotus.html> (luettu 15.4.2020).
- Gummerus, Leo (1928). *Berättelse över den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland tillstånd åren 1923–1927*. Sordavala.
- Huhta, Ilkka (2014). Historian reunamerkitöjä diakonia-käsitettä koskevaan tutkimuskeskusteluun. *Diakonian tutkimus* 1, 50–55.
- Jakobson, Lev, Stefan Toepler & Irina Mersianova (2018). Foundations in Russia: Evolving Approaches to Philanthropy. *American Behavioral Scientist* 62:13, 1844–1868. DOI: 10.1177/0002764218778089.
- Koukkunen, Heikki (1977). *Suomen valtiotalta ja kreikkalaiskatoliset 1881–1897*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Latvus, Kari (2011). Karitatiivisen diakoniakäsitteen synty. *Diakonian tutkimus* 2, 164–188.
- Lillqvist, Otto (1899). *Suomen kirkon diakoniakysymys: Koe erään kirkkomme elinkysymyksen ratkaisemiseksi*. Sortavala: Karjalan Kirjakauppa- ja Kustannusliike.
- Merras, Olavi (1985). *Pyhittäjäisien perintö: Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunta 1885–1985. Sata vuotta ortodoksista sisälähetystyötä*. Kuopio: Pyhän Sergein ja Hermanin veljeskunta.
- Mustakallio, Hannu (2001). *Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa: Oulun diakonissakoti 1896–1916*. Oulun diakonissalaitoksen tieteellisiä julkaisuja 2. Oulu: Oulun Diakonissalaitoksen Säätiö.
- Nadeeva, Marina (2020). The Phenomenon of Mercy in Orthodoxy: The Relationship of Theory and Practice. *International Scientific Conference on Philosophy of Education, Law and Science in the Era of Globalization (PELSEG 2020)*. Toim. Alexander Kerimov, Olga Tomyuk & Olga Arshinova. Advances in Social Science, Education and Humanities Research 447. Amsterdam – Paris – Hong Kong: Atlantis Press, 241–245. DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200723.050>.
- Nokelainen, Mika (2009). Ortodoksit ja sota. *Sisälissota 1918 ja kirkko*. Toim. Ilkka Huhta. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 114–129.
- Nokelainen, Mika (2010). *Vähemmistövaltiokirkon synty: Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pecherskaya, Natalia (2007). Charity in the Russian Orthodox Church. *Journal of Religious Culture – Journal für Religionskultur* 89. <http://web.uni-frankfurt.de/irenik/relkultur89.pdf> (luettu 1.12.2020).
- Piironen, Erkki (1991). *Sielunpaimenia ja kirkonmiehiä sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina*. Joensuu: Ortokirja.
- Rajamo, Paavo (1950). Palkelan kr.-kat. seurakunnan vaiheet. *Entinen Rautu: Kovien kohtaloiden ja rakkaiden muistojen pitäjä Karjalan Kannaksella*. Toim. Hannes Ihalainen. Pieksämäki: Muistojulkaisutoimikunta, 106–117.
- Reijonen, Juho (1899). *Diakonissatoimen ulkonainen kehitys: Yleistajuisissa luennoissa kansalle*. Helsinki: Otava.
- Ryökäs, Riikka (2005). *Auttavat kädet – kuulevat korvat: 100 vuotta diakoniaa Hollolassa*. Hollola: Hollolan seurakunta.
- Sihvonen, Matti (2014). *Rinnakkain rajalla: Ortodoksinen ja luterilainen kirkko Raja-Karjalassa 1917–1940*. Joensuu: Ilias.
- Suomen ortodoksisen kirkon papisto. Suomen ortodoksisen arkkipiispakunnan papiston luettelo 2. maaliskuuta 2020 (2020). *Suomen ortodoksi-*

- nen kirkko*. <https://ort.fi/kanoniset-asiakirjat/suomen-ortodoksisen-kirkon-papisto> (luettu 23.4.2020).
- Takala-Roszczenko, Maria (2019). Kirkkolaulupäivät Valamossa vuonna 1929 taitekohtana suomenkielisen ortodoksisen musiikkitoiminnan kehittämisessä. *Musiikki* 49:4, 54–89.
- Vappula, Kari (2009). *Rientäkää, älkää pysähtykö: Laitosdiakoniaa 70 vuotta Viipurissa ja 70 vuotta Lahdessa*. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö.
- Wagner, H. (1965). Diakonie. *Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. 3. völlig neu bearb. Aufl. Toim. Kurt Galling & Wilfrid Werbeck. Tübingen: Mohr, 162–167.
- Yarema, Rostislav (2017). The Phenomenon of Charity in Russia: Characteristic Features. *Elpis* 19, 211–216. DOI: 10.15290/elpis.2017.19.25.
- 45 vuotta pappina (1967). *Karjalan Heimo* 5–6, 78.